

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ

DERS NOTLARI

Doğruluk Kuramları

Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eserinde ortaya koyduğu “*Resim Kuramı*” felsefe tarihi içerisindeki doğruluk ve anlam tartışmalarında ve bu iki kavram bağlamında açığa çıkan dünya betimleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Wittgenstein'in kendisi “*Felsefi Soruşturmalar*” adlı eserinde ifadesini bulan ikinci döneminde “*Resim Kuramı*”nı terk edip kullanımsal anlam teorisine geçmiş olsa da, olgusal gerçeklik üzerine söz söyleyen ve onunla örtüşen bir dil anlayışı olarak ilk dönem düşüncesi de etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Öyle ki, *Tractatus*, mantıkçı pozitivism akımının başat kitapları arasındaki yerini korumuştur. Bir başka deyişle, Wittgenstein'ı, üzerinde çalıştığı alanı –dil felsefesi- iki kez değiştirebilecek kadar etkili bir filozof olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Wittgenstein'in *Tractatus*'ta öne sürdüğü “*resim kuramı*”nı felsefe tarihindeki belli başlı doğruluk ve anlam kuramları bağlamında incelemek ve konumlandırmaktır. Bu bir anlamda da *Tractatus*'un, özellikle ‘doğruluk kuramları’ bağlamında bir geleneğe oturtulup oturtulamayacağının incelenmesinde bir rehber oluşturabilmek olacaktır

Doğruluk:

“Genel olarak, bir önerme, inanç, düşünce ya da kanaatin bazı temellere ya da ölçütlere göre veya bağlı olarak sahip olduğu doğru olma özelliği.”¹

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, ‘doğruluk’un taşıyıcısı ifadeler, kuramlar ve benzerleridir. Bilgikuramsal (epistemolojik) açıdan doğruluk, ifadelerin ve kuramların bir niteliğidir.¹ ‘Doğruluk’, daha temelde bilginin belirleyici kavramıdır. “*Her bilgi doğru olma savındadır. Her bilgi ya doğrudur ya da yanlış. Bu nedenle doğru ya da yanlış olabilme –bu da başka bir şeye, bilgi nesnesine bağlı olsa da- bilgiyi bilgi kılan özelliklerin başında gelir. Ne doğru ne de yanlış olan bir bilgi, bilgi kavramıyla çelişir. Çünkü bilgileri bilgi olmayan ifade biçimlerinden, örneğin inanç ve gereklilik ifadelerinden ayıran şey, onların kendilerinde taşıdıkları doğruluk-yanlışlık olanağıdır; bu bilgilerin doğrulanıp yanlışlanabilmeleridir.*”² Görülmektedir ki genel kabul ‘doğruluk’un bilginin ayırt edici olanaklılığı olduğu yönündedir. Bir başka deyişle, bilgi iddiası taşıyan ifade ya da ifadeler topluluğu ‘doğruluk’un taşıyıcısı konumundadır. O halde, bildirimde bulunan bir ifade ‘önerme’ olarak adlandırılacak olursa, ‘doğruluk’ en temel bileşen olarak önermelerin taşıdığı –taşıma olanağına sahip olduğu- bir niteliktir. Ancak, ‘doğruluk’un taşıyıcı alanının temel bileşenleri olarak önermelerin belirlenmesi de ‘Doğruluk nedir?’ sorusuna verilmiş belirli bir yanıtı varsaymaktadır. Örneğin, Austin’e göre doğruluk ifadelerle ilişkindir; ne tümceler ne de önermeler doğru ya da yanlış olabilirler.

¹ Cevizci, Ahmet, “*Felsefe Terimleri Sözlüğü*”, Paradigma Yay., 2000, s98

¹ ‘Varlık’ın kendini açışının bir özelliği olarak doğruluk anlayışı, Harun Tepe’nin “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*” adlı kitabında, doğruluk – hakikat ayrımı temelinde ele alınmaktadır. Bu kavramlaştırmaya göre, ‘hakikat’, varlığın kendini açması, açığa vurması ile ilgilidir ve temelini Yunanca ‘aletheia’ kavramında bulmaktadır. Bu çalışmada da Harun Tepe’nin kavramsallaştırmasına bağlı kalınarak taşıyıcısı önermeler, kuramlar vb. olan ‘doğruluk’ kavramı üzerinde durulacaktır.

² Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s13

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

Ona göre, bir tümce sözcüklerden oluşur, bir ifade ise sözcüklerle yapılır. İfadeler “yapılır” ya da “oluşturulur”, ama sözcük ve “tümceler” kullanılır.³ Bu tip farklı yaklaşımlar, “Doğruluk nedir?” sorusu altında şekillenen kuramlar bağlamında açığa çıkmaktadırlar. Ancak, hepsinde ortak olan anlayış, ‘doğruluk’un taşıyıcısı olacak temel bileşenlerin dilin öğeleri arasında aranmasıdır. O halde, genel belirlenim ‘doğruluk’un taşıyıcı alanının dil, daha özelden ise ifadeler olduğu yönündedir.

“Doğruluk nedir?” sorusuna verilecek yanıt, bir doğruluk kuramı oluşturur. L.B. Puntel’e göre, doğruluk kavramını konu edinen bir doğruluk kuramı şu dört soruyla ilgili olabilir: (1) doğruluk nedir?, (2) ‘doğruluk’ (doğru) denince ne anlaşılır?, (3) ‘doğru yargı’, ‘doğru tümce’, ‘doğru ifade (önerme)’, ‘doğru iddia’ vb.nin anlamı nedir?, (4) ‘y doğrudur’un anlamı nedir? Bu dört soru ile elde edilmek istenen, temelde bir ifadeye ilişkin olarak kullanılan ‘doğru’ yüklemine neyi, ne tür bir ilişkiyi ya da niteliği dile getirdiğidir.⁴

1) Uygunluk Kuramı

Geleneksel olarak, ‘doğruluk nedir?’ sorusuna, “bilginin nesnesine uygunluğudur” veya “gerçekliğe uygun düşen önerme ve kuramlardır” yanıtı verilmiştir. Platon’da temellerine rastlanan bu sav, “*uygunluk kuramı*” olarak adlandırılmaktadır.

Bu yaklaşım, gündelik dildeki ‘doğruluk’ teriminin kuramsal karşılığıdır. Gündelik yaşamdaki, doğruluk iddiası taşıyan tüm ifadeler örtük olarak bu savı varsayarlar. Ancak, kuramsal olarak düşünüldüğünde, önermenin gerçekliğe uygunluğunun saptanması ve sınanması problemleri bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, ‘doğruluk’ önerme ile nesnesi arasında kurulan bir ilişkiye gönderme yapıyorsa, ilişkinin diğer tarafında neyin olduğu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Platon’da doğru-kesin bilginin olanağı, bilgi ile varolan, bilginin doğruluk değeri ile bilginin konu edindiği varolanın Varlık özelliği arasında kurduğu ilişki ile açığa çıkmaktadır. Bu epistemoloji (bilgikuramı) ile ontoloji (varlık-bilim) arasında sıkı bağlar kurmak ve bilinenlerin türü ile bilgi türü arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirlemektir. Doğru-kesin bilginin kaynağı oluş halindeki değişim dünyası değil, değişmeyen, mutlak varolanların dünyası olmalıdır. Nesnenin varlık özelliği bilginin niteliğini de belirlemektedir. Değişmeyen doğru-kesin bilgisi olanaklıdır ve bu gerçek bilgidir (episteme). Görüldüğü üzere, Platon’un yaklaşımında bilginin ölçütü sadece doğruluk değil, doğruluk ve kesinliktir. Bu, onun ortaya koyduğu ontolojinin (varlık-bilimin), bir başka deyişle de, gerçeklik anlayışının doğal belirlenimidir. Gerçeklik, akılsal bir değişmezler ağı olarak görülebilecek idealar dünyasıdır; ve bu dünya akıl aracılığıyla kavranabilir, bilinebilir olan kendinde-gerçekliklerin dünyasıdır.

Platon, *Sofist Diyalogu*’nun kırk altıncı bölümünde ifadelerin doğruluğu-yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Ona göre, nasıl ki nesnelere bazıları birbirleriyle uyuyor, bazıları uyumuyorsa, bu

³ bkz. A.g.e, s26

⁴ bkz. Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s27-29

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

durum dilsel işaretler için de geçerlidir: İşaretlerin bir bölümü birbiriyle uyuşmaz; ama birlikte uyum sağlayanları ise deyim (ifadeyi) oluştururlar. Bu deyim her ne olursa olsun bir şey'in bir deyim olmak zorundadır; aksi halde o, olanaksızdır. Platon, Theaitetos üzerine iki ifadede bulunur: Bunlardan ilki "Theaitetos oturuyor" ve ikincisi "Şimdi kendisiyle konuştuğum Theaitetos uçuyor" ifadesidir. Her iki ifade de Theaitetos üzerinedir. Platon, her deyim kendi geçerliliği bakımından bir niteliğe sahip olması gerektiğini savlar. Bu nitelik, doğruluk ya da yanlışlıktır. Doğru tümce üzerine söylendiği şey hakkında gerçek-olan'ın varlığını deyimler (ifade eder). Yanlış-olan ise gerçek-olan(varolan)'dan ayrı bir şeyi ifade eder. Bir başka deyişle, yanlış-olan, varolmayan'ı var-olan olarak deyimler(ifade eder).⁵ Platon'da doğruluk, "aletheia" kavramındaki varlığa ilişkin açığa çıkma anlamının yanı sıra ifadelerin bir niteliği olan ve ölçütünün de nesnesine uygunluk olduğu bir niteliktir. Bu, Varlığa ilişkin açığa çıkma ile 'söz'ün ve 'düşüncenin' örtüşmesine dayalı karşılıklı ilişkisidir. Gerçek bilgi, doğru-kesin bilgidir ve onun ölçütü de nesnesine uygunluğudur. Bu nitelikteki bilginin nesnesi, daha önce de belirtildiği gibi, akıl tarafından 'görülebilir' (kavranabilir/bilinebilir) olan kendinde-gerçeklikler, yani ideallerdir. Böylelikle de doğru-kesin bilginin olanağını sağlayan uygunluk ilişkisinin iki kutbu da sağlanmış olmaktadır.

Uygunluk kuramı ilk açık ifadesini Aristoteles'in "Metafizik" adlı yapıtında bulur:

"Varlığın varolmadığını veya varolmayanın varolduğunu söylemek yanlıştır. Buna karşılık varlığın varolduğunu, varolmayanın varolmadığını söylemek doğrudur."
(Metafizik 1011b-25)

"İmdi doğruluk ve yanlışlık nesnelere açısından onların birleşme ve ayrılmalarına tabidir; öyle ki ayrı olanı ayrı olarak, birleşik olanı birleşik olan olarak düşünen doğru düşünmekte, düşünmesi nesnelere durumuna aykırı bir durumda olan ise yanlış düşünmektedir. O halde doğruluk ve yanlışlık denen şey ne zaman vardır veya yoktur? Gerçekten bu deyimlerle ne kastettiğimizi iyi incelememiz gerekir. Doğru bir biçimde senin beyaz olduğunu düşündüğümüz için sen beyaz değilsin, ancak sen beyaz olduğun içindir ki senin beyaz olduğunu söylerken bir doğruyu söylemiş oluruz." (Metafizik 1051b- 5)

Birleştirmek ve ayırmak bir önerme oluştururken dilsel ögeler arasında yapılan işlemlerdir. Önermeler, birleşik ifadelerdir ve doğruluğu ve yanlışlığı gösteren, birleşme ve ayrılmanın nesnesine uygunluğudur. Bu nedenle dilin yalın ögeleri ne doğru ne de yanlış değeri alırlar. Ancak ve ancak bir yüklemede bulunan bir ifade doğruluk değeri alabilir. Yalnızca bir evetleme ya da hayırlama yapan ifade bir yargıdır ve doğruluk/yanlışlık değeri taşır. Ancak bunun ölçütü yine nesnesine uygunlukta

⁵ bkz. Platon, "Sofist", 262e-263d

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

aranmaktadır. Birleşik ya da ayrı olan, öyle düşünüldüğü/ifade edildiği için doğru ya da yanlış değildir; söylenenin nesnesi öyle olduğu için doğru ya da yanlıştır. Aristoteles'te de bilgi ile nesnesi arasındaki ilişki ön plandadır. Ontolojik (varlık-bilimsel) temele bağlı olarak, değişebilirler ve değişmezler göre doğruluk da değişim gösterebilmektedir.

“O halde eğer bazı şeyler her zaman birleşikse ve onları ayırmak imkânsızsa, buna karşılık başka bazıları da gerek ayrı, gerek birleşik olmayı kabul ediyorlarsa, o zaman varlık, birleşik ve bir olma, varolmama ise birleşik olmamak, birden çok olmaktır. O halde olumsal şeyler söz konusu olduğunda aynı kanı veya aynı beyan doğru ve yanlış olur ve onun belli bir zamanda doğru, başka bir zamanda ise yanlış olması mümkündür. Buna karşılık başka türlü olmaları mümkün olmayan varlıklara gelince, onlarla ilgili olarak bir kanı belli bir zamanda doğru, başka bir zamanda yanlış olmaz; aynı kanılar her zaman doğru veya her zaman yanlıştırlar.” (Metafizik, 1051b- 10-15)

Değişmeyen şeylerin bilgisi ya her zaman doğru ya da her zaman yanlış değerini alırlar. Buna karşılık değişen şeylerin bilgisi değişim gösterebilmektedir. Değişmezlerin bilgisi, ilk nedenlere dayalı olarak elde edilen bilgidir. Bunlar kendilikler olarak varolan, değişmez temellerdir.

“Aristoteles'te uygunluk(tekabül) ilişkisinin unsurları olarak belirlenen söz, düşünce (logos, dianoia) ile varolan şey, nesne (to on, to pragma) ikilisine, felsefe tarihinin gelişimi boyunca yenileri, yeni adlandırmalar eklenecek. Doğruluk, düşünce ve varlığın, özne ve nesnenin, bilinç ve dünyanın, bilgi ve gerçekliğin, dil ve dünyanın, yargı ve varlığın, önerme ve gerçekliğin, önerme ve olgunun, düşünce ve olgunun vb. birbirlerine uygunluğu diye görülecektir.”⁶ Bu süreçte, öznenin, bilincin, düşüncenin, dilin, bilginin, önermenin nesnesi ile ilişkisinin tam uygunluk mu yoksa çeşitli uygunluk derecelerini içeren bir uygunluk mu olduğu tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, ‘bir görüşün doğru ya da yanlış olduğu söylendiğinde, bununla ne kastedildiği’ sorulduğunda ise verilen cevap hemen hemen aynıdır. “Bu sorunun yanıtlanabilmesi için öncelikle üç önkoşulun yerine gelmesi gerekmektedir: (1) kuramın doğruluk yanında yanlışlığı da kapsaması; (2) doğruluk ve yanlışlığın görüş ve ifadelerin bir özelliği olduğunun, yalnız maddesel olan bir dünyada doğruluk-yanlışlıktan söz edilemeyeceğinin benimsenmesi; (3) bir görüşün doğruluk ya da yanlışlığının, hep bu görüşün dışında yer alan bir şeye dayandığının akılda tutulması.”⁷ İlk önkoşul doğrulanabilirlik-yanlışlanabilirlik özelliğine gönderme yapmaktadır. Bu özelliğe sahip olan ifade biçimi ‘yargı/önerme’dir. O halde, doğruluk bu tip ifadelerin bir niteliğidir. İkinci önkoşul, ilkinin pekiştiricisi olarak ‘doğruluk’un taşıyıcısının dış dünya değil, ifadeler olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü önkoşul ise ‘doğruluk’un taşıyıcısı her ne kadar ifadeler olsa da, ‘doğruluk’un ifadenin dışında olan bir şeye, daha doğru söyleyişle, ifadenin dışında bulunan bir şey ile kurduğu ilişkiye bağlı olduğunu dile getirmektedir. Söz unsurlarının önermede/yargıda

⁶ Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s49

⁷ Russel'dan aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s115

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

oluşturdukları düzen, birbirlerine bağlanma biçimleri, nesne unsurları arasındaki bir düzene uygunluk gösteriyorsa, önerme ‘doğru’ değerini almaktadır. Bu, ‘doğruluk’un iki kutuplu bir ilişkide ortaya çıktığının ifade edilmesidir. Ancak, bu iki kutuplu ilişkide, varolanın ne olduğu ve nasıl deneyimlendiği aynı zamanda da ilişkinin olanağını sağladığından, uygunluk kuramında ‘gerçeklik’ ile ilişki doğruluk ölçütü problemi ile iç içedir. “*Bilgi, bir şeyi doğru ortaya koyma sorunudur.*”⁸ Doğrulanabilirlik, bilginin doğru olduğunun ortaya konulabilme olanağıdır. Bu olanak, ‘bilgi’nin belirleyici niteliğidir.

Kendinde gerçekliğin özne tarafından deneyimlenebilir veya kavranabilir olup olmadığı ve eğer bu olanaklı ise nasıl olanaklı olduğu tartışması, ‘doğruluk ölçütü’ sorununu gündeme getirir. Bu iki sorun birbirlerinden farklı fakat bağlantılı sorunlardır. “*Doğruluk ölçütü sorunu, bir ifadenin doğru olduğunun nasıl ortaya konulabileceği, gösterilebileceği ya da kanıtlanabileceği sorunudur.*”⁹ Bir başka deyişle de uygunluk kuramı bağlamında, önerme ile önermenin hakkında olduğu nesne arasındaki ilişkinin nasıl denetlenebileceği sorunudur.

Böylesi bir sorun, uygunluk kuramı içerisinde farklı açılımlara neden olmakla birlikte felsefe tarihinde yeni doğruluk kuramlarının oluşturulmasına da neden olmuştur. ‘Doğru’ ya da ‘Yanlış’ olan, önermenin içeriğidir ve önerdiğimiz önermenin nesnesi ile olan ilişkisinin nasıl olanaklı olduğu ve bunun nasıl denetlenebilir olduğu sorunu aşılmadan, ‘bilgi iddiasının doğruluğu’ sorunu da aşılamaz. ‘Doğruluk ölçütü’, doğruluk iddiasındaki önermeye aşkın olmalıdır. “*Doğrulayıcı, kendisinden doğruluğunun kanıtlanmasının beklenildiği bilgi içeriğinden elde edilemez. O nedenle doğrulayıcının bu söz konusu bilgi içeriğinden bağımsız, başka bir yere ya da kaynağa dayanması gerekmektedir.*”¹⁰ O halde, söylenenin hakkında olduğu şeye uygunluğunun ötesinde bir ‘doğruluk’ belirlenimi yapılabilmesi olanaklı mıdır?

2) Tutarlılık Kuramı

Uygunluk kuramına yöneltelen bu eleştirilerin sonucu olarak ortaya çıkan yeni kuramlardan biri de ‘tutarlılık kuramı’dır. Bu görüşe göre doğruluk, önermelerin, başka varolanlarla ilişkilerinde değil, kendi içlerinde aranmalıdır; önermenin konuya ilişkin diğer bilgi ya da ifadeler ile olan tutarlılığı, önermenin doğruluğudur. Önermeler, ‘gerçeklik’ ile değil, ancak kendileri gibi önermeler ile karşılaştırılarak doğrulanabilirlerdir. Bu düşüncenin temelinde, ilk olarak, hiçbir ham olgunun var olmadığı savı yatmaktadır. Hiçbir olgu, tek başına ve mutlak olarak özne’nin karşısında durmamaktadır. Bu nedenle, önermeler, olguları temele alarak doğrulanamazlar. Ham olguların varolmaması, bir olgunun ancak ve ancak diğer olgular ile ilişkisinde açığa çıktığı anlamını taşımaktadır. İkinci olarak, bir olgu ile ona ilişkin doğru yargı arasında bir fark olmadığı savı öne sürülmektedir. Olgu bağlamında ‘karın yağıyor olması’ ile ‘kar yağıyor’ önermesi arasında önerme

⁸ Coope, Christopher, “*Wittgenstein’in Bilgi Kuramı*”, Cogito, S33, s134

⁹ Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s31

¹⁰ N.Hartmann’dan aktaran Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s33

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

doğru olduğu sürece bir fark yoktur. Özne için olgu ve olguya ilişkin doğru ifade arasında fark yoksa ve de her olgu ancak ve ancak başka olgular ile ilişkisinde açığa çıkıyorsa, ifadeler de başka ifadeler ile ilişkilerinde denetlenebilir demektir. F. Bradley'e göre, “doğruluk, aynı anda hem tutarlı hem de kapsamlı (comprehensive) olan evrenin ideal bir ifadesidir. Doğruluk kendi içinde çelişki taşımamalı, tüm açıklamaları içine almalıdır. Kısaca tam doğruluk, dizgeli bir bütün tasarımı gerçekleştirilmelidir. Böyle bir bütün de...esas olarak iki özellik taşır, tutarlılık ve kapsamlılık.”¹¹ Blanshard'a göre de, “aslında bir yargıyı sınavan şey, bu yargıyla bağlantılı kabul edilmiş dünyanın tümüdür. Eğer bu dünya çökerse, bu yargı da da onunla birlikte çökecektir. İşte bu sınama yolunun adı tutarlılıktır.”¹²

Tutarlılık kuramında, konu üzerine söylenen ifadelerin dayanağı olan ilk önermelerin doğruluklarının nasıl belirlenebileceği sorunu başka bir tartışma yaratmaktadır. Dizge içerisinde kalındığında bu ilk önermelerin doğrulanamaz-yanlışlanamaz temel varsayımlardan ibaret olduklarının kabulü ise, genel-geçer doğruluk iddialarının güvenilirliğini sarsmaktadır. Ancak, doğruluk ile mutlaklık arasında yapılacak ayırım ile mutlaklığın doğruluk için zorunlu koşul olmaktan çıkarılması, böylesi bir kaygıyı da ortadan kaldıracaktır. Burada önemli olan nokta, “x önermesi doğrudur” ifadesinde ne demek istendiğidir. Klasik uygunluk kuramında “x önermesi doğrudur” dendiğinde bu, “x önermesi ancak ve ancak ifade ettiği p olgusu var ise doğrudur” anlamına gelmektedir. Ancak, karşı karşıya kalınacak ham bir p olgusu söz konusu değilse, p olgusu başka olgular ile ilişkisinde açığa çıkıyorsa ve de p'yi doğru olarak ifade eden önerme ile p arasında fark yoksa bu durumda “x önermesi”nin doğruluğu x'in içerisinde bulunduğu kapsamlı dizgedeki diğer önermeler ile tutarlı olarak varolabilmesinde yatmaktadır.

Ayrıca, geçmişe ilişkin önermelerin, bir başka deyişle, önermeyi dile getiren kişi ile eşzamanlı olarak varolmayan olgulara ya da durumlara ilişkin önermelerin, uygunluk kuramına göre sınanması problemlili bir alan yaratmaktadır. Tutarlılık kuramını savunanlara göre, uygunluk kuramında dahi, bu tür önermelerin doğruluk sınaması zaten tutarlılığı temele almakta ve böylece de uygunluk kuramında ‘doğruluk’ tanımı ile ‘doğruluğun sınanması’ ayrılmaktadır. Aksi halde, doğrudan algılanan şeyler dışındaki her şeyin reddedilmesi gerekecektir. Saf olgu ortaya konulmadan ve iki taraf (önerme ve olgu) birbiriyle karşılaştırılmadan deneyin olguya uygunluğu bilinemez. Bu karşılaştırma her zaman için problemlidir; çünkü, ilk olarak, karşılaştırma işlemi ‘önermelerden’ ayrılarak önerme-dışı üçüncü bir noktadan yapılamaz. İkinci olarak da saf olgu ile karşı karşıya olabilmek olanaklı değildir. “Kar beyazdır” gibi bir önerme, ‘kar’ ve ‘beyaz’ terimlerinin tanımlarının, ‘beyaz’ teriminin ‘kar’ terimine yüklenmesinin koşullarının bilinmesini gerektirir. Bunların belirlenimleri ise başka terimlerin ve ilişkilerin bilinmesini gerektirir. Tüm bunlar arasındaki tutarlılık, bu son önerme ile de çelişmediğinde bu önerme doğru değerini alacaktır. Tutarlılık kuramı, doğruluk tanımı ile doğruluğun sınanmasını

¹¹ F.Bradley'den aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s136

¹² B.Blanshard'dan aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s140

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

birleştirmekte ya da ‘doğruluk’un uygulanmasına, bir başka deyişle de ‘doğruluk ölçütü’ sorununa yönelmektedir. Bununla birlikte, doğrudan algılanan şeylerin de ham olgular değil, başka olgularla ilişkili bütünlükler olduğu düşünülmemekte ve böylesi bir ortamda sınamanın da başka önermeler ya da önerme dizileri ile yapılacak bir tutarlılık sınaması olduğu öne sürülmektedir.

3) Öznelerarasıcı Doğruluk Kuramı

“Öznelerarasıcı doğruluk kuramı”, ‘doğruluk’un önermelerin başka varolanlarla ilişkilerinde değil, kendi içlerinde aranması gerektiği düşüncesinde tutarlılık kuramı ile uzlaşmakla beraber, ‘bilgi öznelerinin uyuşmasını’ ön plana çıkarır. Yapılan doğruluk tanımı şöyledir: “bir önerme, ancak her konuşmacı tarafından kabul ediliyorsa ya da bu olanağı taşıyorsa doğrudur.” Böylesi bir yaklaşım, üzerinde uyuşum sağlanmış her doğruluk iddiasının tek taraflı fakat geçerli ve bağlamsal bir iddia olduğunu savlamaktadır. Bu kuramın savunucularından Habermas’a göre, deneyim nesnelere, üzerine savlar ileri sürülen şeylerdir; olgular ise savlanan şeylerdir. Böylece de olgular ve nesnelere farklı iki kategori olarak belirlenmektedir. Nesnelere deneyimi elde edilirken, olgular savlanmaktadır. Olgular savlanırken, deneyim nesnelere dayanılabilir; fakat olgular, nesnelere gibi dış dünyada yer almazlar. Bu nedenle ‘doğruluk’u dış dünyada bulunan olgulara uygunluk olarak tanımlayan uygunluk kuramı hatalıdır. “İfadeler (önermeler) olgulara değil, olgular ifadelerine uygun olmalıdır.”¹³ Olgular üzerine konuşulan ortam ise özneler-arası bir ortamdır.

Görüş birliği/tartışım kuramında uyuşumun sağlanabileceği ortam ve koşullar, “ideal konuşma-tartışma ortamı” ve “ussal insan” olarak belirlenmiştir. “Konuştuğu kişilere ve konuşulan nesnelere karşı açık ve yakın olan, ayrıca konuşmasında yalnız duyguların, geleneklerin ve alışkanlıkların belirleyici olmadığı kişiye ussal insan” denmektedir. “Önermelerin doğruluğunun koşulu, tüm başka kişilerin olası onayıdır. Benim dışımda kalanların her birinin, benim x nesnesine p yüklemine haklı olarak yüklediğim konusunda emin olabilecek durumda olmaları gerekmektedir. Doğruluk akla dayalı bir görüş birliğine (Konsensus’a) erişmeye söz vermek demektir.”¹⁴

Öznelerarasıcı doğruluk kuramının ortaya attığı ‘ideal konuşma-tartışma ortamı’nın sağlanabilirliği ve ‘ussal insan’ın gelenekten ne ölçüde uzaklaşabileceği tartışmalıdır. Bu iki kavramın tartışmalı olduğu bir ortamda, bu kuramda her uyuşma kendi eksikliğini ve tek yanlılığını itiraf etmek durumunda kalır; çünkü, bir başka uyuşma göre, doğruluk açısından imtiyazlı bir dayanağa sahip değildir ve olamayacaktır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki her dil-oyunu* böylesi bir öznelerarası

¹³ bkz. Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s169-170

¹⁴ Habermas’tan aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s172

* **Dil oyunu:** Ünlü çağdaş düşünür Ludwig Wittgenstein’in ikinci dönem felsefesinin en önemli kavramı: Dilin farklı kurallarla yönetilen ve farklı yaşam tarzlarına bağlı olarak gelişen tavla, briç, basketbol benzeri farklı oyunlar topluluğuna benzer bir biçimde kavramsallaştırılması. [Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s90]

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

uylaşımı varsaymaktadır. Bu varsayım, bir dil-oyununun varlık şartlarından biridir. İki kişinin bir dil-oyunu içerisinde iletişim kurabilmesinin koşulu, bu kişilerin dil-oyununun temel kuralları üzerine uzlaşmış olmalarıdır. Aynı şey üzerine konuşabilmenin ve bunu iletebilmenin koşulu aynı dil-oyunu içerisinde bulunmak ise ve bu dil-oyununun kökensel olarak tek yanlılığı ve eksikliği kaçınılmaz ise bu durumda mutlak doğruluk ya da mutlak kapsayıcılık kaygısı anlamlı bir kaygı olmayacaktır. Bunun yerine geçerliliğe bağlı bir doğruluk iddiası ve “tartışım yoluyla doğrulanabilirlik” söz konusu olacaktır. Habermas, bunun sağlayıcısı olarak ‘ideal konuşma-tartışma ortamı’ ve ‘ussal insan’ kavramlarını temel olarak kullanmaktadır. Habermas dışındaki öznelarasıcı kuramın savunucuları arasında da benzer yaklaşımlar olmakla birlikte, hepsinde ortak olan nokta, ‘doğruluk’un, aynı dil içerisinde uygun koşullar altında bulunan herkesin aynı önermeye ‘doğru’ yüklemine yükleyebilir olmaları ölçütü ile belirlenmekte oluşudur: “Eğer benimle aynı dili konuşan, konuyu bilen ve ussal olan her kişi, gerekli ve uygun bir sınamadan sonra bir nesneye p yüklemine (ya da eşanlamlısını) yükleyebiliyorsa, işte ancak bu durumda “‘bu p’dir’ önermesi doğrudur” diyebilirim, ancak bu durumda ‘doğru’ yüklemi bu önermeye uygun düşmektedir, ancak bu durumda “ ‘bu p’dir’ savı haklıdır” diyebilirim.”¹⁵ Böylesi bir yükleme ile konuşmacı ile konuşulan kişi arasında bir uyuma sağlanmaktadır.

Burada genel hatları ile üzerinde durulan iki kuramda da uygunluk görüşü temelde yer alır. Amaçlanan, uygunluk kuramının, doğruluğun saptanması, gösterilmesi ve kanıtlanması konularındaki ‘eksikliğin’ giderilebilmesidir. Kısaca, bu kuramların temelinde yer alan örtük soru, “doğruluk nedir?” ile birlikte “doğruluk nasıl saptanabilir, kanıtlanabilir?” sorusudur. Aranılan, doğruluk tanımına uygun bir biçimde denetleme sağlayacak bir doğruluk ölçütüdür. Bu ölçüt mutlak değildir; fakat doğruluğu denetlemeye yarayacak yöntemler ve araçlar sağlayarak ‘doğruluk kuramı’nın işlevliğini sağlamaktadır.

Doğruluk tanımlamasının “doğru” olup olmadığı nasıl belirlenebilir? Bu soruya tanım ile yanıt vermek olanaklı değildir. O halde ‘doğruluk tanımı’ ile ‘doğruluk ölçütü’ farklı olmalıdır. Doğruluğun belirleyicisi ‘doğruluk ölçütü’dür.

4) Taşırılık/Fazlalık (Redundence) Kuramı

Doğruluk kuramları içerisinde bulunan ‘taşırılık kuramı’nın amacı, yeni bir ölçüt önermek yerine uygunluk kuramının temel varsayımlarını eleştirmek ve bütün olarak uygunluk kuramının eksikliklerini gösterebilmektir. Kuramın temel savı, herhangi bir önermeye ‘doğrudur’ yüklemlenmesinin yapılmasının gereksiz olduğu, ‘doğrudur’ yüklemine önermeye bir içerik katmadığı savıdır. Önermeye yapılan böylesi bir ekleme, sadece ifadeye bir vurgu eklemekte ya da ‘onaylana

¹⁵ W.Kamlah ve P.Lorenzen’den aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s191

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

davranışı' olarak işlev görmektedir. Bunun ötesinde 'doğrudur' yüklemi taşıyıcıdır. O halde, 'doğruluk' üzerine geliştirilmeye çalışılan teorik yaklaşımlar ve sorgulamalar, 'doğruluk'un kendi başına bir sorun olarak ele alınması tavrı gereksizdir. 'Doğruluk' da bir dil sorunu olarak diğer dil sorunları ile birlikte ele alınmalıdır. O da, her dil sorununda olduğu gibi ifadenin çözümlenmesi ile aşılabilecek bir dil sorunudur. Bir başka deyişle de 'doğruluk' bir ilişkiyi ifade etmez; o, tümce içerisinde bir 'evetleme' göstergesi olarak iş görür. Bir önermeye doğrudur demek, onu evetlemek, yanlıştır demek ise onun karşıtını iddia etmek demektir. Yapılan sadece 'p doğrudur' önermesinin çözümlenmesidir. O halde, 'doğruluk'tan bir yükleme ya da varolan ile ilişkiyi gösteren ya da temsil eden bir kavram olarak değil, 'geçerlilik' olarak söz etmek gerekmektedir. Asıl sorun, önermelerin geçerliliklerinin nasıl gösterileceği olmalıdır ki bu da dil çözümlemesi içerisinde kalınarak yanıtının aranması gereken bir sorundur.

5) Pragmatizmin Doğruluk Kuramı

Pragmatizmin doğruluk kuramı, 'doğruluk' üzerine yürütülecek teorik bir tartışma yerine, bir kuramın, bir önermenin doğruluğu konusunda kılışal alana bakılması gerektiğini savlamaktadır. İki sav arasından hangisinin doğru olduğunu anlamak için yapılması gereken, her ikisinin de kılışal yaşamı nasıl etkilediğinin ve değiştirdiğinin saptanmasıdır. Bu nedenle William James, pragmatizm için şu ifadeleri kullanır: “*O yalnızca bir araştırma tavrı demektir. İlk şeylerden, ilkelerden, kategorilerden, var sayılan zorluklardan başını çevirme ve ileriye, son şeylere, meyvelere, sonuçlara, olgulara bakma tavrı...*”¹⁶

Bu yaklaşımın doğruluk anlayışına göre, 'doğruluk' zihin ile dünya arasında olduğu varsayılan bir uygunluğun göstergesi değildir; o, doğrudan deneyim alanı ile ilişkili olan bir kavramdır. Kılışal yaşama göndermeleri dışında 'doğruluk'un kendi başına bir değeri yoktur. Doğruluk iddiası taşıyan her sav, kuram, önerme vb. kökensel olarak eşdeğerdir. Bunlar arasında yaşanacak olan sorun tamamen bir tercih sorunudur ve tercih de bunların kılışal yaşamla ilişkilerine ve onda yaptıkları değişimlere dayalı olarak yapılacaktır. “Bir tasarım yaşamımız için elverişli olduğu sürece doğrudur.” Bu yaklaşım, beraberinde zorunlu olarak plüralist bir doğruluk anlayışını da getirmektedir. Mutlak-değişmez bir doğruluk yoktur; bunun yerine kılışal yaşamın ihtiyaçları ve değişimleri ile değişen ve çeşitlenen bir doğrular çokluğu söz konusudur. Yapılması gereken, bu çokluk içerisinde en faydalı olanının seçilmesidir. Örneğin hangi geometri sisteminin doğru olduğunun sorulması anlamsız bir sorudur; yapılması gereken hangi sistemin hangi alanda işe yarar olduğunun tespit

¹⁶ Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s212

FELSEFE BÖLÜMÜ – SOFİSTLER DERSİ DERS NOTLARI

edilmesidir. Geometri sistemleri, faydalı oldukları alanlarda ‘doğru’ değerini almaktadır. Bunun ötesinde herhangi birinin kendi başına bir ‘doğruluk’ değeri yoktur. Bu durum bütün bilgi iddiaları için de geçerlidir.

Kaynakça

- Cevizci, Ahmet, “*Felsefe Terimleri Sözlüğü*”, Paradigma Yay., İstanbul, 2000
- Coope, Christopher, “*Wittgenstein’in Bilgi Kuramı*”, çev.: S. Altınçekiç, Cogito Düşünce Dergisi, Güz 2002, S. 33, s. 132-154
- Güçlü, A.Baki, Et al., “*Felsefe Sözlüğü*”, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2002
- Russel, Bertrand, “*Felsefe Sorunları*”, çev. V. Hacıkadıroğlu, Kabalıcı Yay., İstanbul, 2000
- Soykan, Ömer, Naci, “*Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*”, Kabalıcı Yay., İstanbul, 1995
- Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Kitabevi, Ankara, 2003